

voor de bouwers van dit monument van bijkans vijfduizend jaren oud, die in hun bouw getuigenis aflegden van hun onwrikbaar geloof aan een voortbestaan na den dood. —

En dan gaan we te voet verder. Naar geld begeerige drijvers van kameelen en ezels beweren, dat het nu wel een uur gaans is naar het graf van Ti, dat in werkelijkheid slechts eenige minuten loopens van de pyramide van Sak-kara ligt.

Langs een trap dalen we af naar een onderaardsch huis met kamers en gangen. Doch het is geen huis.

Het is een graf uit 2700 vóór Christus, indertijd ontdekt door den grooten Egyptoloog Mariette, en gebouwd door Ti, een rijk en voornaam man, wiens afbeelding men meermalen aantreft op de wanden van dit onderaardsche grafhuis.

Pyramiden zijn wonderen boven den grond. Het graf van Ti is een wonder onder den grond. Het bewonderenswaardige bestaat hier in de schoone fijne reliefteekeningen op de muren, die vrijwel het geheele leven van het oude Egypte uitbeelden. Hoe men offerde, zaaide, oogstte, hoe men schepen maakte, en meubels en huizen, hoe men de ganzen verzorgde en de runderen, — alles ziet men hier als in een groot kunstig prentenboek voor zich. (Zie afbeelding 3; boven: muilezels; beneden: wannen van koren.)

Hoe beheerscht zijn de lijnen, hoe fijnzinnig is de uitvoering! En hoe was het mogelijk, dat alles uit te beelten in een tijd, waarin men nog slechts beschikte over heel primitieve instrumenten!

Inderdaad: dit graf is een wonder onder den grond!

zoo kan men uit het Christendom een slecht en uit het atheïsme een goed boek putten." Het is een wonderlijke beeldspraak, tusschen haakjes: een boek putten, maar vooruit . . . Het zit hier weer vast op dat woord *goed*. Want wat is een goed boek? Bedoelt de schrijver een mooi boek, een kunstboek?

Ja, dan kan dat — maar dat wisten we allang. Dat weet die schrijver, die tegen Multatuli van leer trok in dat Christelijk-literair tijdschrift en dien Greshoff hier aanvalt, ook wel. Maar daar gaat het niet om. De vraag is, of zoo'n boek dat uit het atheïsme is „geput," dat door een atheïst is geschreven, dat met diens beginselen is doordrenkt, een goed boek is. Het kan kunstwaarde hebben, waarom niet! Maar heeft het ook waarde voor het leven? Heft het dit op; zegent het den mensch met rijke gedachten, doet het hem wezenlijk genieten van z'n inhoud? Zoo, dat hij er gelukkiger door wordt?

„Of moet ik," vraagt Greshoff wat verder, „of moet ik Beets als dichter gaan bewonderen, omdat hij rechtzinnig en eerbaar was? Geef mij maar Villon, die aan drie galgen had hooren te hangen, en dan krijgt gij van mij l'abbé Deville cadeau; geef mij maar Multatuli — met al zijn menschenlijke en maatschappelijke gebreken — en ik schenk u, uit de volheid mijns harten Da Costa, met De Génestet en De Bull op den koop toe." Nou — als hij dat tegen mij zei, zou ik hem bedanken voor dat geschenk. 't Is eigenlijk „veels te veel" — ik zou probeeren, of hij De Bull althans wilde houden. Maar hoe komt iemand ter wereld er bij om die drie in één adem te noemen!

Da Costa . . . Ik ben het heelemaal eens met wat ik las in een mooie *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, dat n.l. Da Costa's poëzie de *schoone* getuigenis is van zijn oprecht geloof.

De Génestet . . . En in datzelfde boek staat terecht van diens poëzie, dat ze verrast door fijnen spot en geestige wendingen en altijd bekoort door *keurigen* vorm.

Dat boek is geschreven door J. Greshoff en J. de Vries. En zoo bovengenoemde karakteriseeringen al niet van de hand van eerstgenoemde mochten zijn, is hij er toch verantwoordelijk voor. Waarom geeft hij dan die twee zoo maar weg — „uit de volheid zijns harten!" Of hebben de woorden schoon en keurig hier een andere dan de gewone waarde?

≡ KANTTEKENINGEN ≡

III.

WAT IS EEN CHRISTELIJK BOEK? ☒

Ik stel deze vraag naar aanleiding van een paar recensies, die ik las. En het schijnt wel, dat ze niet zoo makkelijk is te beantwoorden, al lijkt ze op 't eerste gezicht eenvoudig genoeg. 't Is net zoo'n vraag als die andere, die indertijd heel wat pennen bewoog: Wat is Christelijke kunst?

Die bestaat niet, zei de een. Die is er wèl, zei een ander.

De hoofden werden heet bij het dispuut. En tot een oplossing kwam het niet, ten minste niet tot een oplossing, die beide partijen bevredigde. Antwoorden op zulke vragen geven weer stof tot nieuwe vragen. En de moeilijkste onderwerpen worden hierbij aangesneden, als o. a. de verhouding tusschen waarheid, goedheid en schoonheid — een thema, waarvan men zich met goedkooppe stellingen kan afmaken, maar dat telkens weer opduikt als probleem.

Greshoff heeft in het Februarinummer van *Den Gulden Winckel* over *Geloof en Kunst* een beschouwingje gegeven onder de rubriek: *Spijkers met koppen*. Zoo'n rubrieknaam klinkt als een hamerslag. Hij wekt de verwachting, dat het hier nu eens zal gezegd worden, hoe 't staat met die twee. En 't wordt ook gezegd, maar we worden er niet veel wijzer door.

Greshoff beweert: „Zooals men uit marmer een afzigtelijk en van klei een verrukkelijk beeld kan maken,

Ik kan Multatuli best waardeeren; ook al om den keurigen vorm en o. a. ook om den meesterlijken bouw van *Max Havelaar*, maar waar deze kunstenaar zondigt tegen de hoogste Wet, daar noem ik zijn kunst gevaarlijk. Multatuli heeft literatuur geschreven, die werkt als gif, tenzij men immuun is voor dit gif. En zulke literatuur dient het leven niet meer, maar tast het aan tot in de kern. En dan past allereerst een waarschuwing tegen zulk werk. Omdat het een menschenziel kan besmetten en verwoesten, en da's heel wat erger dan die vermeende „verkwijning” der Nederlandsche literatuur door dat „misverstand,” waar Greshoff over schrijft.

Anton van Duinkerken schreef in het Februari-Maartnummer van *De Gemeenschap* een variatie op dit-zelfde thema.

Het begint zóó: Komt het wel waarlijk rechtstreeks voort uit de Calvinistische kronkel in onze hollandse hersens, dat bij ons ieder gesprek over schoonheid gevoerd wordt in de biechtstoel der moraal? De auteur neme het me kwalijk of niet, ik lees daar een complimentje in voor het Calvinisme. Ik bedoel dit zoo, dat een werk, dat om zijn schoonheid geprezen kan worden, toch kan afgekeurd, omdat het de schoonheid kan dragen van den legendarischen sodomsappel. Enfin, Van Duinkerken — niet de eerste de beste der nieuwste literatoren — noemt ons volk geen „volk van dreamers, maar van dijkbouwers.” Nuchterder kan het al niet, en hij zegt, dat ons „laagland zo laag is, dat wij het beschermen moeten tegen het hogere zeevlak.” Zeer juist, maar om daar nu uit te concludeeren, „dat er in ons is een aangeleerd verzet tegen de bewogenheden der ziel, zoals er bij ons bestaat een aangekweekte weerstand tegen de bewogenheid der zee” — dat lijkt me minder juist, door zijn algemeenheid.

Wij zijn geen volk, waarbij de schoonheid leeft. De schat der liederen van Hooft, van Breeroo, van Starter verstoof, de vlijt onzer volkszangbevruchtters ten spijt, in min of meer nationale bibliotheken, en onze „Nederlandsche liederschatten” blijven vol van Heyes, Tollensen en Gouverneurs.”

Hier wordt de schrijver onbillijk. Want hij vergeet, dat als zoo'n liederschat een beeld moet geven van den „ontwikkelingsgang” onzer letterkunde, hij daling en stijging moet toonen, wat volstrekt niet zeggen wil, dat de verzamelaar of de lezer de schoonheid van echte poëzie niet zou aanvoelen en alles maar mooi vindt. Bovendien, de verstoffing van de ouderen heeft zeker nog een andere oorzaak: de moeilijkheid der taal.

Dat hij in den aanloop tot zijn gedachten over kunst-waardeering den biechtstoel der moraal noemt, komt alleen, óf doordat hij de literaire waarde van een werk en de ethische waarde niet ziet in de juiste verhouding, óf doordat hij de laatste in de beoordeeling wil uitgeschakeld zien. We kunnen haar uitschakelen en dan aan elk werk den waardemeter der schoonheid aanleggen. Daarmee uit. Maar we zijn er dankbaar voor, dat juist om de ernstige belangen, die hier op 't spel staan, in ons lage land achter duin en dijk nog een andere toets wordt aangelegd.

Of er nu Christelijke kunst is? Ja, natuurlijk. Omdat er Christen-kunstenaars zijn. En waar een auteur zich zelf geeft in zijn werk: het leven en zijn kijk er op; de natuur en zijn beschouwing er van, of als dit woord niet deugt in de kunstsfeer, zijn contact er mee, waar een auteur het werk stempelt door z'n persoonlijkheid, daar is dat werk Christelijke kunst.

Wat is nu een Christelijk boek?

Een Christelijk boek is primo een waar boek. Ook

als het geschreven is onder vrije werking der fantasie, moet het waar zijn — echt.

Is b.v. *De Wrok van Diederik Spijkerboer*, door Hendrika Kuiper-van Oordt, een Christelijk boek? Volgens een kritiek, die ik er over las, niet. 't Boek zou geen kwaad doen — kon wel aanbevolen worden — was „letterkundig in orde” — maar Christelijk! „Op 't eind zoo'n beetje. Mosterd na den maaltijd. Een boek van 122 bladzijden en pas op bladzij 121 lezen we de wonderen van Gods hand.” En dan nog maar in een paar zinnestjes.

Wanneer zal men toch eens ophouden met dat klein gedoe! 't Lijkt dan toch zoo gewichtig en degelijk, en men waarschuwt tegen verflauwing der grenzen en men is er toch zoo heelemaal naast. We voelen weer, dat we dan in een Holland-op-zijn-smalst leven!

De Wrok van Diederik Spijkerboer is een door en door Christelijk boek. Een Christelijk boek zonder Bijbelteksten. En toch gedrenkt met de Christelijke gedachte geheel gegroeid in de Christelijke sfeer. Sommige menschen zijn erg bang voor dat woord sfeer. Maar ik vind de sfeer nommer een. Er is gezegd: onder de sfeer de leer! Dat rijmt en rijmpjes willen er wel in. Maar beter is, en dat was ook wel de bedoeling: het leven moet de leer beelden. Paulus noemt een echt Christen een leesbaren brief. Dat komt op 't zelfde neer.

De Wrok is een waar boekje. Zuiver in de uitbeelding; psychologisch echt. En de groote gedachte in dit werk is, dat God wonderen doet, hierin, dat Hij van brave menschen zondaren maakt, dat Hij de torens der eigengerechtigheid voor den grond werpt, dat Hij den mensch in Zijn school ootmoed leert. Dat Hij leert den ander uitnemender te achten dan zich zelf; dat Hij leert den naaste liefhebben. Dat deze liefde opbloeit uit Zijn liefde tot den mensch.

En een boek, dat deze rijke gedachte draagt, zou geen Christelijk boek zijn!

Ik denk aan een ander werk, verleden jaar verschenen. Aan *De Rode Vlek* van W. G. van de Hulst.

Een recensent vond, dat het Christelijke pas begint op bladzijde 199. Als dat waar was, was het boek niet Christelijk. Als je dat zoo precies kunt aanwijzen, dan mankeert er iets aan. Ik wil nog wel een stapje verder gaan. Als het Christelijke begon op bladzij 4, dan was 't al mis. Maar ook dit werk wordt gedragen door de liefde-idee, Die der zelfopoffering. Die der waarheid. Hier wordt alle onoprechtheid veroordeeld. Hier wordt alles voorbereid tot het ontvangen der groote waarheid, dat de gevende Liefde het leven redt. Ook hier ligt het er niet dik op. Maar het is hier al doortrokken van de Christelijke levensgedachte.

Ja, de sfeer is nommer een. Overal: de huissfeer, de schoolsfeer. Zij doen het leven bloeien, zooals in de zonnensfeer, de gewarmde zonnenuit, de knoppen opengaan en de bloem geboren wordt met kleur en geur.

Zonder die sfeer is in huis en school nog wel mogelijk de afkondiging van wet en bevel en het gehoorzamen aan die twee, maar in de liefdesfeer wordt dit alles pas het echte leven, waarin de vreugde sprankelt.

Zoo is de eerbied-sfeer noodig, als we den Bijbel openen voor groot en klein.

Christelijk leven — een Christelijk boek — Christelijke kunst — en noem wat ge wilt, waar dit woord bij past — het is alles doortrokken van de Christelijke levensgedachte. Het zuurdeeg doorzuurt de drie maten meels. Wie ziet het in het brood?

Het zout is goed, mits het de spijs doorzouten kan. En de spijs is goed, als ze van het zout doortrokken is.

A. L. V. H.